

Una casa aranese (segles XVIII-XIX): çò de Pèirponin d'Arròs i els germans Cau Aner

M. Àngels Sanllehy i Sabi

Resum

La casa Pèirponin d'Arròs era una casa forta aranese que disposava d'una propietat agrícola i ramadera notable --molt pel damunt de la mitjana--, i havia teixit vincles matrimonials amb cases de fora de la Val. Va seguir clarament l'opció agrarista basada en el conreu i cria del bestiar i per tant va ignorar l'opció comercial. Tot i la seva posició, no es va adherir al moviment que maldava per la completa privatització de les terres, a finals del segle XVIII. Sembla que la seva activitat político-administrativa, tant a nivell de poble com de vall, va ser mínima, fet que fa plantejar una exclusió volguda d'aquests àmbits. La casa va optar per la promoció professional i social de dos dels seus membres: Joan Cau Aner (n. 1772), sacerdot i autor de diversos llibres de text, que va treballar de professor a Barcelona. Manuel Cau Aner (n. 1791), que va escriure un notable tractat de tècnica agrícola i de gestió de la casa. L'exercici de la carrera professional fora de la Val d'Aran no fou obstacle perquè ambdós vetlessin per la prosperitat econòmica, social i moral de la casa.

Paraules clau

Casa Pèirponin. Casa aranese. Val d'Aran. Joan Cau Aner. Manuel Cau Aner.
Tractat de tècnica agrícola

Una casa aranese (siglos XVIII-XIX): çò de Pèirponin de Arròs y los hermanos Cau Aner

Resumen

La casa Peirponin de Arròs era casa aranese fuerte, disponía de una notable propiedad agrícola y ganadera –muy superior a la media local--, y había tejido vínculos matrimoniales con casas foráneas. Siguió claramente la opción agrarista basada en el cultivo y cría de ganado, y en consecuencia ignoró la opción comercial. A pesar de su posición, no se adhirió al movimiento que aspiraba a la completa privatización de las tierras, a finales del siglo XVIII. Aparentemente su actividad político-administrativa, tanto a nivel de pueblo como de valle, fue mínima, hecho que hace plantear una exclusión voluntaria de dichos ámbitos. La casa optó por la promoción profesional y

social de dos de sus miembros: Joan Cau Aner (n. 1772), sacerdote y autor de diversos libros de texto, que trabajó como profesor en Barcelona. Manuel Cau Aner (n. 1791), que escribió un notable tratado de técnica agrícola y de gestión de la casa. El ejercicio de la carrera profesional fuera del valle no fue obstáculo para que ambos velasen por la prosperidad económica, social y moral de la casa.

Palabras clave

Casa Pèirponin. Casa aranesa. Valle de Arán. Joan Cau Aner. Manuel Cau Aner. Tratado de técnica agrícola.

Une maison aranaise (XVIIIe-XIXe siècles): çò de Pèirponin d'Arròs et les frères Cau Aner

Résumé:

Casa Peirponin d'Arròs était une maison aranaise forte, avec une propriété en terres et bétail supérieure à la moyenne locale, et qui avait établi des relations matrimoniales à l'extérieur de la vallée. Elle suivit nettement l'option agraire basée sur la culture et l'élevage, et par conséquent ignore l'option commerciale. Malgré sa position, elle ne suivit pas le mouvement qui cherchait la complète privatisation des terres, à la fin du XVIIIe siècle. Apparemment elle n'a eut non plus une grande activité en postes de représentation à niveau de village ou de vallée, fait qui signale une exclusion volontaire. La maison a opté pour la promotion professionnelle et sociale de deux de ses membres: Joan Cau Aner (n. 1772), ecclésiastique et auteur de plusieurs manuels scolaires, il fut professeur à Barcelone. Manuel Cau Aner (n. 1791), il composa un notable traité de technique agricole et de gestion de la maison. L'exercice de leur carrière professionnelle hors de la vallée n'empêcha pas leur travail pour la prospérité économique, sociale et morale de leur maison.

Paroles clé

Casa Pèirponin. Maison aranaise. Val d'Aran. Joan Cau Aner. Manuel Cau Aner. Traité de technique agricole.

An aran house (XVIII-XIX centuries): Çò de Pèirponin d'Arròs and Cau Aner brothers

Summary

The house Peirponin Rice was a strong aran house that had a significant agricultural and livestock property --well above the average-- and had settled down marriage ties with houses beyond the valley. It clearly followed the agrarian choice based on cultivation and breeding of cattle and, therefore ignored the commercial option. Despite his position did not adhere to the movement that struggled for the complete privatization of land, in the late eighteenth century. It seems that his political-administrative activity, both in village and valley, was minimal, which raises a deliberate exclusion of these areas. The House chose to promote social and professional two of his members: Joan Cau Aner (n. 1772), priest and author of several textbooks, who worked as a teacher in Barcelona. And Manuel Cau Aner (b. 1791) who wrote a remarkable treatise on agriculture and technical management of the house. The exercise of their professional career outside the Val d'Aran was not an obstacle for them to ensure the economic prosperity, social and moral of the house.

Keywords

House Pèirponin. Aran House. Val d'Aran. Joan Cau Aner. Manuel Cau Aner. Treaty of agricultural technique.

Una casa aranesa (segles XVIII-XIX): çò de Pèirponin d'Arròs i els germans Cau Aner M. Àngels Sanllehy i Sabi

Es presenten ací les primeres conclusions d'una recerca iniciada recentment –i encara en curs– sobre una casa aranesa: çò de Pèirponin d'Arròs. El cert és que en un principi aquesta casa no havia reclamat atenció. Era una casa més de les universitats d'Arròs i Vila. Formava part –semblava– de les *cases vielhes* del poble, amb una propietat important, però amb un total de superfície menor a la de cases fortes, com çò deth Senhor i per çò de Pèir¹. Fou en recerques posteriors quan es van posar de manifest algunes característiques que calia estudiar. Era peculiar que –a cavall dels segles XVIII i XIX– dos dels seus membres, els germans Joan Cau Aner i Manuel Cau Aner, haguessin destacat per la seva activitat en l'àmbit de les lletres –fet rar a la Val d'Aran de l'època. El primer com a professor i autor de diversos llibres de text. El segon com a autor d'una obra sobre la gestió de l'explotació agrícola-ramadera i el regiment de la casa, concretat en la pròpia casa de Pèirponin.

Una primera hipòtesi fou que una casa que havia generat aquests dos personatges havia de ser una casa forta. Una casa prou potent econòmicament per haver pogut fer estudiar fora de la Val els seus fills, i així permetre que assolissin un nivell acadèmic i professional superior al de la mitjana del seu entorn. Per contextualitzar la casa dins la comunitat, entre els segles XVIII i XIX, les dades eren limitades i procedien essencialment de la documentació patrimonial –molt fragmentària cronològicament i temàticament².

Una font important podia ser la mateixa casa. Les seves característiques –ubicació, mida– podien aportar molta informació històrica. Actualment la edificació es manté dempeus, però en un estat de conservació bastant deficient, ja que fa força anys que està tancada. La construcció és important, però en un lloc estret i pendent, probablement s'hi va fer una reforma integral i es va ampliar, tot i l'estretor del terreny. La seva ubicació, molt propera de l'església, sembla una mica marginal –recordem la ubicació excèntrica de les esglésies araneses en relació amb l'entramat urbà³. La superfície que ocupa és força gran, i potser duplica la de la mitjana d'una casa aranesa corrent⁴, a més de tenir una planta de més. Recordem que el prototipus de casa aranesa és de forma rectangular, amb entrada i escala central, una o dues peces cada banda (habitualment una gran cuina i una sala) i quatre peces a la planta superior (els dormitoris), a més de l'estança sota teulada (*er humarau*) destinat a emmagatzemar aliments com grans,

¹ SANLLEHY, M.A. (2007).

² Archiu Generau d'Aran, *Hons patrimonius*. Çò de Pèirponin (si no hi ha indicació específica tots els documents citats corresponen a aquest fons).

³ SANLLEHY, M.A. (2009b).

⁴ De 7 a 15 m de llarg per de 6 a 10 m d'ample. Cf. ROIGÉ, X.; ESTRADA, F.; BELTRAN, O. (1997), p. 94.

pomes o altres queviures, i diversos estris de la casa. Tanmateix l'*auviatge*⁵ de çò de Pèirponin té l'aparença de força petit, sense pati, o *corrau*, ni bordes annexes.

La propietat: expansió territorial i conflictes amb el comú

A mitjan segle XIX, la propietat agrícola de çò de Pèirponin, segons dades cadastrals de 1841, ascendia a un valor total de 9.673 lliures 10 sous i comprenia 130 galins de terres de conreu i 25 jornals de prat (2,8 Ha i 4,05 Ha respectivament). Era una propietat important en comparació a la de la majoria de veïns del poble –la mitjana era de 37 galins de superfície de camps per veí. També el nombre de peces era destacable, unes 15 –la mitjana era de 2,4 peces de prat i 4,3 de terres de conreu–, i més a més eren d'una extensió i qualitat molt superior a l'habitual.⁶

Terra ⁷	extensió/g.- valor/g.-valor total ll.		
Cadastre A			
Cadastre B			
Sucarrera sembradura	12	9	108
La Escalicha	13	7	91
Deball St. Jaume	13	9	117
La terra grana o terra del Nugué	9	8	72
Sarriberes	23	4,5	103 10
Sant Joan	24	5	120
Terra de l'Oit	3	[10]	30
Saplan	22	9	198
Es Biñes	10	7	70
La Lusera	7	80	560
La Sort	50		
Les costes dels marrecs de St. Joan	7	50	350
Les dos prats de les Sarriberes		50	
Lo pradet de la Mola	25		
Los Beges	25		
Tiradet bo	11 d.??		

La formació del patrimoni de çò de Pèirponin tingué, com el de tantes altres cases, orígens diversos. A les darreries del segle XVIII, la majoria de peces de terra de què disposava la casa havien arribat per transmissió hereditària. Tanmateix les compres havien tingut una importància cabdal, i entre aquestes les de parcel·les de terrenys venudes pel comú. En tenim un exemple de l'any 1695, quan la universitat d'Arròs i Vila –en un *conselh* reunit a so de campana en la Plan— venia un tros de *germ* de la partida del Labet Lonch d'Arròs⁸. Mitjan segle XVIII fou un període d'expansió territorial per a la casa. Moltes vegades les noves parcel·les eren terres guanyades al bosc en apropiacions-cessions tolerades pel comú⁹. Així el 1737 Francisco Cau Deó –el primer membre que du el cognom Cau— es va associar a un grup de veïns per fer una “xiartada”, és a dir per artigar una peça de terreny “de tot lo tros es damont del camí que va a Cubixit”. Ara bé, no tots van complir i Cau va fer un “protest” contra un dels socis per “no

⁵ Identificat com el nucli del patrimoni de la casa, del qual mai se'n desfarà, elements considerats com inalienables: la casa, les bordes, determinades peces de terra. Coromines n'analitza l'etimologia: “Aviaticum praedium”, “propietat heretada dels avis”, COROMINES, J. (1990). Cf. ROIGÉ, X.; ESTRADA, F.; BELTRAN, O. (1997), p. 96-100. Al Bearn: “bees de papoatge”, de papoo=àieul, POUMARÈDE, P. (1993), p. 36; ZINK, A. (1993), p. 67-135.

⁶ Cadastre A) doc. 21 (s. XIX) i B) amb vendes i empenys, doc. 45 (III-1841). Cf. també la contribució territorial, doc. 82 (1940).

⁷ doc. 20, 22 (1853-1856).

⁸ doc. 23 (26-VI-1698).

⁹ SANLLEHY, M.A. (2007), 2, p. 135-140.

acudir vos a treballar eo xartar asi com nosaltros”¹⁰. Si fallava la col·laboració de tots, l’empresa podia perillar, per això es comminava a la plena participació en l’artigatge. Ara bé, la majoria de cops es compraven terres ja artigades. El 1749, el mateix Francisco Cau Deó comprava a Manuel Bossòst Berart, d’Arròs, un tros de terra de 4 sesterades en la partida de la Terra Grana, per 45 lliures¹¹. El 1756 Bartomeu Arró, de Vila, revenia a Francisco Cau una terra de la partida de Sucarrera per 271 lliures 10 sous¹². També es documenten relacions amb altres cases potents com casa deth Doctor (família Peña)¹³.

A vegades l’adquisició de propietats s’orientava a refer el patrimoni primigeni de la casa. Per assolir aquest objectiu es recorria a les figures jurídiques del dret aranès que garantien la successió troncal i el retracte gentilici¹⁴. L’any 1736, Francisco Cau Deó, com a més pròxim parent de casa del Barrau impedia una venda pactada un any abans entre Josep Barrau i Josep Plet d’un tros de terra de Pomorte. Estem davant un cas clar d’execució de retracte gentilici¹⁵.

Com ja hem assenyalat en altres escrits¹⁶, no només era important la propietat, sinó també els drets que portava associats. Conservar o adquirir un dret de pas podia ser més important per a l’explotació que adquirir una nova parcel·la. El 1714 en un conflicte sobre un passatge, els homes de *conselh*, amb el parer del més vell del poble, van verificar que la borda en Ses Palles només tenia dret de pas per una sortida. La conclusió fou clara: “y si los dits de la Cau tenen papers que los enseñen, y haxí han condemnat dits consols y prohoms ha Joan de la Cau, y dita vesura es en favor del honor Domingo Cau y Montge...”¹⁷

A mitjan segle XVIII, en ple període d’expansió territorial, va produir-se un xoc d’interessos entre veïns i comú, entre el profit particular i el comunal. Francisco Cau i Esteve Nart, propietaris de prats contigus al camí de la cabana de l’Artiga, no havien respectat el límit de 18 pams d’amplada del camí i s’havien apropiat indegudament de terreny comunal. El 1757 una sentència arbitral dirimí el conflicte tot deixant clar que l’arrendament de l’herba havia d’anar benefici de les universitats d’Arròs i Vila, i no pas dels dos veïns¹⁸. Els conflictes amb el comú van continuar, per la microtoponímia es fa palès que el procés de privatització de terres estava afectant terrenys comunals força importants. A la partida de Soscaleron es va comprar una parcel·la de prat “lo Pradet det Cargadé, tiradera pública de los boscos d’aquet lloc”¹⁹. En un moment en què l’explotació forestal aranesa estava en el seu zènit²⁰, un conflicte en un lloc

¹⁰ doc. 37 (14-VII-1737).

¹¹ doc. 15 (21-XI-1749).

¹² doc. 28 (12-II-1756).

¹³ Venda a Pere Penya, doctor en medicina, d’un tros de prat a la sort de Sant Joan d’Arròs, doc. 16 (10-III-1643). El 1664, es venia un tros de pati al costat del penal de la casa, doc. 26 (7-X-1764).

¹⁴ Reconegut al capítol VIII de la Querimònia, compilació d’usos i costums reconeguda per Jaume II el 1313, SANLLEHY, M.A. (en premsa).

¹⁵ doc. 10 (5-XI-1736).

¹⁶ SANLLEHY, M.A. (2007), 2, p. 59-161.

¹⁷ doc. 42 (6-X-1714?).

¹⁸ doc. 29 (30-VIII-1757).

¹⁹ doc. 33 (16-XII-1753).

²⁰ SANLLEHY, M.A. (2007), 2, p. 37-82.

estratègic per al desboscament i posada a l'aigua de la fusta, era un afer crucial. Cal preguntar-se si totes les cases podien premetre's un pols d'aquestes característiques amb el comú. Saber les característiques exactes del litigi podria portar molta llum sobre aquesta casa que –per diferents indicis-- s'albira com una casa forta i potent dins la col·lectivitat.

La conflictivitat es va anar reiterant. L'any 1848 Pau Cau i Manuel Cau, pare i fill, foren acusats d'apropiar-se indegudament d'una peça de terreny. Per contra, ells al·legaven que feia més de vint anys que la borda estava construïda i reclamaven danys i perjudicis per l'entrada de bestiar en terrenys propis –comprats al comú el 1638 i el 1699. Els àrbitres van concloure que el terreny entre els dos camins, el de la pleta de l'Artiga a Fels i l'altre, eren del comú, però si en el futur es venguessin tindrien prioritat de compra els Cau²¹. A més, els Cau podrien construir una “pleta o corral” de 12 passos quadrats contigua a la borda. Un cop més l'arbitratge posava fi a la tensió, aquesta vegada amb cert reconeixement dels drets adquirits per la casa.

Una casa forta peculiar, l'opció agrarista i cultural

La denominació de casa Pèirponin es troba documentada a mitjan segle XVII, vinculada la família Deó²². Així, l'any 1643, en un instrument de compravenda, s'esmentava Joan Desos “dictus de Pey Ponin”²³. L'any 1665 s'havien pactat els capítols matrimonials de Bernat Deó –fill de Joan Deó i Bertrana Benosa, d'Arròs-- i Maria Arró –filla de Joan d'Arró i Sibil·la Ademà, de Montcorbau. El dot era important 225 lliures barceloneses, meitat diner i meitat mercaderia²⁴. Sembla un enllaç important. Ho demostra la presència en el dot de la tassa de plata²⁵, així com el reguitzell de testimonis que aportaven, onze per part del promès i catorze per part de la promesa, amb noms que remetien a cases fortes notables²⁶. Al segle XVIII, el casament d'una pubilla amb un Cau va donar lloc a la nissaga dels Cau. El primer membre de la casa que va dur aquest cognom fou Francisco Cau Deó, el pare de Joan i Manuel.

Francisco Cau Deó es va casar amb Antonia Aner. És possible que procedís de casa Aner d'Esteue de Joanbo d'Aubèrt. A l'època aquesta família estava formada per Francisco Aner, la seva esposa i els seus nou fills, nascuts entre 1772 i 1790. Cinc nois –entre els quals Felip Aner, un dels diputats catalans a les corts de Cadis-- i quatre noies, de les quals tres duïen el nom d'Antònia: Maria Antònia Aner (n. 17-III-1773), Maria Antònia Francisca Aner (n. 20-II-1789), i Teresa Antònia Aner (n. 13-IV-1779)²⁷, casada amb l'apotecari de Vielha, Manuel Blanch de Nart. Una de les citades en primer lloc devia ser la que va casar-se amb Francisco Cau. Sembla

²¹ doc. 61 (2-IX-1733).

²² Sobre el funcionament del règim familiar a la Val d'Aran i la seva evolució històrica. SANLLEHY, M.A. (2000), p. 157-167, SANLLEHY, M.A. (2007), 1, p. 255-298, SANLLEHY, M.A. (2010a), p. 73-102.

²³ doc. 16 (10-III-1643).

²⁴ Es pagarien 100 lliures al cap d'un any, per desempenyar una terra de Larbolera que Sebastià de la Creu de Vila tenia empenyada. S'acordava l'aportació de cinc vestits de cada classe, llit i una tassa de plata de sis unces.

²⁵ doc. 41 (1-X-1665). Cf. SANLLEHY, M.A. (2007), 1, p. 266-270.

²⁶ Entre altres, Joan Subirà de çò del Senyor, d'Arròs, per part d'ell, i Joan Aner de Joanbo, d'Aubèrt, per part d'ella.

²⁷ Agraieixo a Anna Piqué aquesta informació.

doncs que s'emparentaven així dues cases fortes de dos pobles propers del mateix *terçon*, Arròs i Aubèrt.

El matrimoni Cau-Aner fou bastant prolífic. A la Val d'Aran de l'època moderna, tot i el predomini de la família troncal, era migrat el nombre de cases amb més de quatre fills²⁸. El control de la natalitat tenia múltiples vies, des dels infanticidis²⁹ fins al retardament de l'edat del matrimoni. No sembla ser pas el cas de çò de Pèirponin. Disposem de les dades del llibre de baptismes de la parròquia d'Arròs, facilitades per mossèn Amiel³⁰. Els fills, batejats a Arròs, de Francisco Cau i Antònia Aner foren deu³¹ (podria haver-hi més germans nascuts amb anterioritat i registrats en un altre llibre): Joan Francesc (n. 1-VIII-1772). Pau Joan (n. 6-V-1775)³². Pere Visent (n. 28-XII-1777)³³. Miguel Francisco (n. 5-III-1781). Joan Simó (n. 19-VIII-1782). Rosa Manuela (n. 30-VII-1787). Manuel Francisco Valentí (n. 14-2-1791). Miquel Mariano (n. 17-XI-1793). Josep Francisco (n. 1-IX-1796). Manuel Francisco (15-XII-1800--9-IX-1820).

Es constata la certa regularitat en l'interval dels naixements i l'edat primerenca de les defuncions. Francisco Valentí va morir als 19 anys. El seu oncle Manuel Aner ho va fer als 34 anys³⁴. I la seva neboda Rosa Teresa Cau e Caubet, filla de Pau Cau i Margarida Caubet, als 39 anys³⁵. També es pot verificar l'existència de vincles matrimonials de çò de Peirponin amb cases de fora la Val, en aquest cas, a la zona aragonesa³⁶, una estratègia comú de les cases fortes araneses. Recordem que la pauta habitual era una endogàmia local molt més acusada per a les cases més pobres i una exogàmia per a les fortes³⁷. Çò de Pèirponin teixí vincles amb cases de pobles del *terçon* propi, com ara Aubert³⁸, Montcorbau³⁹ i Vilac⁴⁰, tots de Marcatosa. Els valors dels dots sobrepassaven els valors de la mitjana aranesa. L'any 1838 el dot de Teresa ascendia a

²⁸ Les dificultats d'autoreproducció pagesa donaven lloc a famílies amb un nombre de fills no massa elevat, SANLLEHY, M.A. (2007), 1, p. 286-298.

²⁹ Observacions del missioner jesuïta Jean Forcaud, Relation, 2008, XII, p. 81-82.

³⁰ Agraïxo a mossèn Amiel l'obtenció d'aquestes dades.

³¹ Un rebut de "6 napoleons" dels "arrendataris de los menors de casa Peypunin" constata una peculiaritat més d'aquesta casa, doc. 78 (21-IX-1811).

³² El 1805 es contractà el seu casament amb Rosa Lavegaria, doc. 59 (6-VI-1805).

³³ Època de dot, que rep del seu pare, Francesc Cau, i del seu germà Pau Cau, 200 lliures en "dine efectiu", "a tan menos de mon adot", doc. 58 (28-IV-1806).

³⁴ Juan Francisco Emmanuel Aner, (12-I-1772--11-V-1806).

³⁵ No havia tingut descendència i en morir va deixar diners als seus germans i nebots Josepa -- casada amb Pere Joan Arró, de Mont-- Jaume Verges, Manuel Paba i Francisco Cau. S'havia fet càrrec de la seva neboda Josepha, filla de Francisco Cau i Caubet (m. 1834) i Bernarda Faceria (m. 1835) casats el 1827, i batejada a Puebla de Castro, doc. 44 (25-IV-1844).

³⁶ El rector de la Puebla de Castro escrivia una carta a Joan Cau "regente de la Pobla de Segur", en resposta d'una petició sobre un testament i uns deutes de la casa Serena, doc. 77 (7-III-1744).

³⁷ A la Val d'Aran l'endogàmia de vall es situava als segles XVIII-XIX a l'entorn del 80-90%, ben proper a la proporció observada a la Vall de Ribes o a Andorra.

³⁸ Teresa Cau, germana de Francesc Cau menor, Joan i Manuel, casada amb Jusèp Villemates, d'Aubèrt, Època de dot de 1784, de 465 lliures, meitat diner i meitat mercaderia. Que li permeten hipotecar un prat de Leon d'un jornal a Aubèrt i la terra de Satua de 20 galins de blat, doc. 39 (9-XII-1784).

³⁹ Anna Maria Cau, casada amb Joan Monge, de Montcorbau. Època de dot de 1784, de 10 dobles de moneda corrent i 24 pessetes, doc. 18 (22-IX-1784, 4-I-1787).

⁴⁰ Joan Cau d'Arròs a favor de Francisco Cau i Francisco Cau, avi i nét, de la llegítima materna i paterna per 500 lliures, doc. 17 (13-X-1784).

1.425 lliures araneses⁴¹. El 1853, Manuel Cau i la seva muller Manuela Nart de Dati establien unes quantitats notables⁴² per a cada termini. Ara bé, a voltes l'acumulació d'obligacions dotals podia gravar fortament la casa i fer trontollar la seva liquiditat financera⁴³. Moltes cases acudien al crèdit per poder pagar els dots, la qual cosa generava una roda d'endeutament, a vegades indefugible, que comportava a la fi conflictes per dots impagats. Casa Peirponin no escapà pas d'aquest procés. L'any 1859, Manuel Cau Caubet i el seu oncle Manuel Cau Aner, havien tingut una citació judicial promoguda per Vicent Vergés, de Casarilh, per impagament de les obligacions dotals, amb un deute total de 24 duros⁴⁴. Probablement l'inventari dels béns que tenia Manuel Cau a casa son oncle, fet l'any 1860, responia a aquest procés judicial⁴⁵. El cert és que era una mala època per a la casa. El 1860, Manuel Cau, nebot, venia a carta de gràcia una parcel·la de 6 galins, la Terra Grana, a Antonio Peña e Verdier, per 200 lliures de moneda francesa, cobrades al comptat. La venda es féu “para cubrir las necesidades más urgentes de su casa”⁴⁶. Poc temps després, l'abril de 1862, la germana de Manuel, Rosa Teresa Cau Caubet, feia testament. Estava casada amb Blas Ferré i va morir als 39 anys sense descendència. En el testament volia garantir, de forma proporcionada, ajut tots els membres de la casa⁴⁷. A més de deixes a l'església --un mocador de llana--, llegava al seu germà Manuel 300 lliures. A les seves germanes Antonia, Teresa, Isabel i Maria, 9 duros de moneda francesa a cadascuna, que no podrien cobrar fins passat un any de la seva mort. A la seva neboda Josefa Cau Facerias, òrfena des de 1835, 9 duros francesos. Als nebots i fillols Jaume Vergés, Manuel Paba y Francisco Cau 8? o 5? duros francesos a cada un. El seu marit era nomenat hereu universal⁴⁸.

Casa Pèirponin formava part del grup de les cases més fortes del poble i no per això — precisament per això— no deixà de tenir-hi conflictes. Aquest és el cas de l'enfrontament amb la casa deth Senhor. Pau Cau denunciava Francisco Ademà Subirà perquè per construir un “suntuoso palacio” prenia pedra d'unes terres de “detrás la iglesia”. En aquesta denúncia s'hi detecta no només la defensa dels béns del comú, sinó també el veto a una casa que pels seus negocis en el comerç de fusta i de bestiar i per la seva potencialitat econòmica volia exercir un domini que no s'havia de tolerar⁴⁹. En aquest context és interessant constatar que casa Pèirponin, tot i ser una casa forta no es va alinear amb les cases que defensaven el tancament de terres i que propiciaren peticions al monarca per obtenir l'ús privatiu —exempt de servituds

⁴¹ La primera paga de 500 lliures i la resta any per altre 100 lliures, 8 vestits, caixa i altres objectes, sense taxa de plata, però, doc. 70 (22-I-1738).

⁴² 600 lliures de primera paga, un cavall de 47 duros de segona paga (el 1856). A més de 200 lliures en roba, la qual cosa permet llevar l'obligació “que tenia l'esposa en el campo ... debajo San Jaime”, doc. 22 (10-X-1862).

⁴³ SANLLEHY, M.A. (2007), 1, p. 266-270, SANLLEHY, M.A. (2009a), p. 61-90.

⁴⁴ doc. 64 i 71 (20-VI-1859, 21-VI-1859). Se'ls citava per al dia 25 de juny.

⁴⁵ doc. 66 (29-VII-1860).

⁴⁶ doc. 67 (6-IX?-1806).

⁴⁷ SANLLEHY, M.A. (2007), 2, p. 273-275.

⁴⁸ A la fi feia un canvi sobtat, de les 300 lliures deixades al seu germà Manuel se li donarien 200 i les 100 restants serien per a misses. I també 100 lliures per al seu cunyat Joan Sala de casa Menargue, doc. 43 (7-IV-1862).

⁴⁹ doc. 46 (s. XIX) i 50 dupl.

comunals— de les seves propietats. Aquest moviment, encapçalat per un veí de Betren, Esteve de Cal, va aglutinar un total de cent vint-i-tres veïns que recolzaven la petició, l'any 1781. A Arròs només s'hi va adherir una casa, la del Senhor, així doncs casa Pèirponin en va restar al marge. Una mostra més de les tensions que es detecten dins la comunitat local. Per una banda, entre les cases fortes i la resta de cases, fet que es podria explicar per les diferències patrimonials i productives. Per altra banda, entre les mateixes cases fortes. Unes havien optat per la via comercial, tot enfocant la seva producció a la ramaderia i concretament a la cria de bestiar i a la seva comercialització, i també participaven en el negoci de l'explotació forestal — com a col·laboradors dels marxants francesos, arrendataris de boscos⁵⁰. Altres, com casa Pèirponin, feien èmfasi en l'opció agrarista —potenciant l'autoabastament— i no apostant per la via comercial. Un camí ben diferent del que havien emprès altres cases fortes com çò de Joanchiquet de Vilamòs o çò deth Senhor d'Arròs. Cal dir però, que al segle XIX les activitats productives de casa Pèirponin anaven més enllà del conreu de camps i prats i la cria de bestiar. Pau Cau es dedicà a la venda de carbó⁵¹, com consta en una llibreta amb anotacions de totes les quantitats lliurades. Desconeixem on i qui produïa el carbó. També hi ha constància de la presència de cànem a casa⁵².

Homes de cultura: capellans de casa, però lluny de casa

Ja s'ha assenyalat la peculiaritat de casa Pèirponin, pel fet que dos dels seus membres, els germans Joan i Manuel Cau e Aner, destaquessin pels seus escrits⁵³, i no pas pel fet, més habitual, del clericat. De moment no s'ha pogut establir on van fer la seva formació acadèmica. Recordem que habitualment —després de fer els primers estudis al propi poble i a continuació al convent de Mijaran, extingit, però el 1778⁵⁴— els aranesos que podien fer estudis superiors, els feien o al seminari de Saint-Gaudens, obert el 1712, o a la universitats catalanes, com la de Cervera, o aragoneses, com la d'Osca⁵⁵, i en menor grau a la universitat de Tolosa, on acudien molts pirinencs⁵⁶. El cert és que la sortida per estudiar era escassa. Qui ho feia era sota tutela dels que ja s'havien instal·lat a ciutat, i existien unes xarxes de parentiu i d'amistat dignes de ser

⁵⁰ SANLLEHY, M.A. (2007), 2, p. 337-348.

⁵¹ doc. 4 (s. XIX).

⁵² doc. 115 (en aquest mateix document apareix “Los amigos de fabores en Biella” i els “bales endosats”). Hi ha la relació de gent que els deu censals i també inventari del gra, lleties, palla i fems (7 duros) que tenen per vendre i poden suposar ingressos (quantitats 7, 13, 24, 18, 71). S'arrenda l'Escalicha 14 galins de terra per 2 galins i 1 pecotín. Ha de rendir: 39 galins.

⁵³ L'escriptura no era una activitat estranya a aquesta casa. Entre els documents s'hi localitza una llibreta de receptes de cuina i cures, doc. 3. I unes receptes de vinagre, doc. 1. El 1757 Francisco Cau signa amb una lletra segura i clara, mostra d'una bona formació o d'hàbit d'escriure.

⁵⁴ Convent augustinià suprimit el 1778 per pragmàtica de Carles III, així com les seves escoles de primeres lletres i de gramàtica. El Conselh Generau dera Val d'Aran maldà infructuosament per aconseguir del bisbe de Comenge la creació de noves escoles, la continuïtat de la vida monàstica i la instal·lació dels escolapis, LLADONOSA, J. (1984), p. 99. CALZADO DE CASTRO, M. (1991), p. 6-13.

⁵⁵ També a Saragossa, i fins i tot a Alcalá de Henares.

⁵⁶ Entre 1749 i 1788 la facultat de teologia de Tolosa tenia un 6,9% d'estudiants del Comenge. D'aquests la Val d'Aran n'aportava al segle XVII un 2,1%, i al XVIII un 0,6%, FERTÉ, P. (2000), p. 105-119.

analitzades⁵⁷. Alguns membres de les cases fortes emigraren, a causa dels seus estudis, de la dedicació a una professió liberal, o de l'ingrés a l'administració o a la milícia⁵⁸. Però també molts estudiants retornaven, com ara els metges, manescals, advocats, apotecaris, o simplement els preveres. És remarcable el fort índex de reclutament sacerdotal que es donava a les comunitats pirinenques⁵⁹, cosa que evitava l'emigració. El lligam del clergue amb la seva casa d'origen assegurava un benefici mutu, ja que actuava de garant i valedor de la casa a nivell econòmic, social i institucional. Com remarca Brunet, a les comunitats araneses els cabalers que seguïen la via eclesiàstica esdevenien alhora el “*capellan de casa*”, no deixaven la casa, ans al contrari, des de la seva nova comunitat vetllaven per a la seva reproducció i consolidació, apadrinaven els infants o feien llegats. A vegades inclús hi vivien --a l'espai anomenat *abadia*-- i exercien de mestres dels infants, de notaris i d'homes de lletra⁶⁰. Joan Cau Aner i també el seu germà Manuel --del qual no s'ha pogut verificar la seva condició de clergue-- en serien un clar exemple, encara que en el seu cas aquestes funcions es fessin des de la distància. El desenvolupament de part de la seva carrera a l'exterior de la Val demostra que per a ells l'emigració no fou una via de subsistència, sinó una via de promoció professional i social. I que no per això oblidaren la seva casa d'origen, ans tot el contrari.

Joan Cau e Aner i la seva gran vocació pedagògica

Joan Cau Aner fou sacerdot i professor, va compaginar l'activitat docent en centres privats i públics, i també en establiments militars. Probablement, la seva condició de prevere li degué obrir més d'una porta. El reguitzell de càrrecs i activitats d'aquest personatge va restar reflectit en la portada dels seus llibres. L'any 1817 hi constava que era “profesor de Aritmética y Gramática española, del establecimiento de lenguas estrangeras y bellas letras, del Señor Don Carlos Ernesto Cook” de Barcelona⁶¹. Amb tot, no va oblidar la seva identitat aranesa⁶². El cert és que Joan Cau es movia en ambients de caràcter cultural. A aquesta època, Cook, el director de l'escola de Cau, juntament amb Bonaventura Carles Aribau i altres escriptors, va fundar una revista, *El Europeo, periódico de ciencias, artes y literatura*, que es va publicar entre 1823 i 1824, i és considerada com una de les publicacions introductores del Romanticisme europeu al

⁵⁷ FONTAINE, L. (2003).

⁵⁸ Cf. Redes (2001). Al País Basc, Navarra i alt Aragó hi ha exemples de grans homes que van fer fortuna a la cort. A la Val d'Aran es documenten casos de fills de cases fortes instal·lats com a advocats, metges, professors o canonges a Barcelona, Cervera, Tortosa o en terres aragoneses. I també, alguns, com a militars.

⁵⁹ Arribava a la proporció d'1/75, 1/30 o 1/20 (la mitjana francesa era de 1/250). Les valls més altes --on es concentrava el 15,2% de la població del bisbat-- fornien un 42,9% dels diaques comengesos. Els aranesos representaven el 20,9% dels 907 diaques de Comenge, mentre la població aranesa representava només un 3,6% del total. BRUNET, S. (2001).

⁶⁰ BRUNET, S. (2001). Cf. TORRES, X. (2000), p. 23.

⁶¹ Cook havia fundat el 1803 una escola a Maó --on estudiaren alumnes insignes com Mateu Orfila, Ferran Patxot o Marià Cubí-- posteriorment es traslladà a Itàlia, i d'allà, expulsat per la seva ideologia liberal, a Barcelona o va fundar una acadèmia de llengües. L'any 1817 Joan Cau ja hi consta com a professor, per la qual cosa la fundació va ser anterior al 1821, data que citen algunes fonts. El 1821 es va aprovar el Primer Pla d'Instrucció Pública i s'establiren múltiples escoles públiques de primeres lletres, SÁENZ-RICO, A. (1974), p. 562.

⁶² El nom de la casa “de Peipunin” figurava en alguna de les portades dels seus llibres. La casa era per a ell una senya d'identitat, un element integrant i alhora identificador de la personalitat. També usava en les seves obres exemples ben característics del seu origen: Arròs, Garona o Cau.

nostre país. És molt probable que Cau formés part d'aquest cercle progressista, constituït per joves catalans i per exiliats italians⁶³. L'activitat docent de Cau i la seva gran capacitat de treball resta palesa en les seves obres, publicades entre 1817 i 1843. Eren llibres de text per a l'ensenyament de la llengua i de l'aritmètica, a més d'una obra de devoció⁶⁴. A més a més d'aquests impresos, s'han conservat unes proves d'impremta d'un manual de matemàtiques, i un manuscrit que conté nombroses taules de canvi de moneda⁶⁵. L'any 1817 Joan Cau participava, amb altres dos socis --Marcial Margall i Cayetano Riera⁶⁶-- en la gestió d'un internat a Barcelona. Probablement va acabar els seus dies al Pallars, on sembla que s'havia establert⁶⁷.

La faceta publicista dels germans Cau es veu també en la relació amb un impressor de Tarbes anomenat Lavigne. En una extensa carta que adreçava “Monsieur F. Lavigne, père” a “Mr. Cau” --probablment Joan--, restava palesa la difícil situació econòmica d'aquest últim, que li havia sol·licitat ajut per aconseguir un benefici eclesiàstic a terres franceses. L'editor li assenyalava la dificultat de l'intent i per altra banda li sol·licitava informació per valorar si podria ser un bon negoci introduir-se al mercat espanyol⁶⁸. Proposava a Cau ser el traductor de dues obres que volia publicar, tanmateix abans d'iniciar l'empresa, cercava assessorament. Això dona idea del nivell de confiança i d'apreci intel·lectual que professava a Cau⁶⁹.

Manuel Cau Aner i el seu “Plan”, molt més que un tractat de tècnica agrícola

Es coneix poca cosa sobre Manuel Cau Aner, va participar en una acció militar l'any 1823 a Navarcles⁷⁰ i posteriorment sembla col·laborador d'alguna autoritat eclesiàstica a França, entre

⁶³ Hi col·laboraven, a més de Bonaventura Carles Aribau (1798-) i Ramon López Soler (1806-), els exiliats italians Luigi Monteggia i Fiorenzo Galli. I Carlos Ernesto Cook. També Ignasi Santponç. GUARNER, L. (1953), p. IX-XXIII.

⁶⁴ *Complemento al plan de instruccion de don Juan Cau, de don Marcial Margall y de D. Cayetano Riera*. Barcelona: Brusi, 1817. [1 full de propaganda]. *Compendio de la ortografía moderna de la Real Academia Española, siguiendo la mente, que en su Diccionario manifiesta con un sistema al último de ella arreglado á la pronunciación*. Barcelona: Impr. de Garriga y Aguasvivas, 1817. N'existeix una segona edició de 1840, pel mateix impressor. *Lectura en clausulas...* Barcelona: Impr. de Garriga y Aguasvivas, 1817. *Aritmética completa teórica y práctica en lo matemático y mercantil. Primera ediccion [sic]*. Barcelona: Miguel y Tomás Gaspar, 1817. *Tablas aritméticas al alcance de los niños*. Barcelona: en la librería de José Lluch, 1818. N'existeix una edició molt similar sense data. *Compendio de gramática castellana*. Manresa: Martín Trullas, 1819. *Rezo diario*. Talam: Juan Periu, 1843.

⁶⁵ Desconeixem si Joan Cau n'era l'autor o si era una còpia manuscrita per ell d'una relació preexistent, doc. 6 (s. XIX).

⁶⁶ Consten com a professors en el trienni 1820-1823, SÁENZ-RICO, A. (1974). L'objectiu era “que cuando salgan de la reunion, sean temerosos de Dios y útiles á la Patria por sus adelantados y sólidos conocimientos”.

⁶⁷ “Presbítero, Co-rector de Arrós, regente de la parroquia de de la villa la de Pobra de Segur, Maestro Real, Director que ha sido de la escuela Normal del Valle de Arán, Director que fué de un colegio de humanidades en Barcelona Capitán, Cagero, é Instructor de Táctica, que hubo sido del regimiento de Saboya”. Segons mossèn Amiell, el càrrec de regent de la Pobra de Segur és dubtós. De fet, en una carta, datada a Madrid el 17 d'octubre de 1865, signada per Eusebio Peñalver i adreçada a Clemente Peña i Pablo Nart, s'argumenta la inverosimilitud que dos “créditos” – beneficiis— que semblava tenir Joan Cau i que havia cobrat des de 1840 fins a 1845, per dos conceptes diferents, com a ecònom de Pobra de Segur i com a beneficiat d'Arrós, “en lo cual habían padecido una equivocación porque no podía estar en dos partes a la vez”. Valorava els beneficiis en 8.334 pessetes nominals que s'oferia a comprar al comptat “al tipo convenido del 14%”, doc. 65 (17-X-1865).

⁶⁸ doc. 63 (3-VII-1846).

⁶⁹ Li demanava dades sobre els rituals emprats a les diòcesis, el grau d'alfabetització del territori, el nombre de mestres i d'escoles, les matèries d'ensenyament i altres temes de caire cultural, com ara l'afició a la música.

⁷⁰ Ell mateix el narra en un article al *Diario constitucional político y mercantil de Barcelona*, del dia 9 de gener de 1823, p. 3.

els anys 1855 i 1857⁷¹. No fou tan prolífic com Joan, però va escriure un tractat remarcable, que no es va publicar:

“Origen de la decadencia de los propietarios araneses. Con un plan de ventajas del buen hacendado. Con un plan especulativo y práctico para que la casa de Peiponin a corta diferencia puede seguir, si quiere verse libre de deudas, &c., &c., &c., escrito en boceto por D. Manuel Cau y Aner a 10 de noviembre de 1824”⁷². És un text que ajuda a conèixer molt bé aquesta casa, les seves propietats, els seus conreus o la seva cria de bestiar, i també --sobretot-- les seves cuites familiars i personals, les seves estratègies matrimonials⁷³ i de reproducció, a més dels seus valors i referents morals⁷⁴. La casa apareix com a centre de les preocupacions presents i dels projectes de futur, i això es fa palès no només al manual sinó també a les cartes adreçades a la família⁷⁵. Segons ell, cada membre havia actuar per mantenir la casa tot conservant-ne el bon nom, el nivell econòmic, social i ètic. L’escrit emergeix d’una situació puntual: l’absència del cap de casa --per defunció o per emigració-- i l’assumpció del seu paper per part d’un altre membre --Pau, probablement el germà de l’hereu absent. Davant el fet, i en un context de dificultat econòmica de la casa, Manuel Aner, l’oncle absent, bon coneixedor de les feines del camp, assumeix la responsabilitat d’evitar la fallida. Amb aquest objectiu elabora un pla de gestió curull de consells per menar l’explotació agrícola-ramadera, i sobretot per aconseguir que això permeti mantenir el nivell socioeconòmic de casa Pèirponin en la comunitat d’Arròs. La casa, com a unitat de producció i convivència en les societats de muntanya, tenia un objectiu, la perpetuació⁷⁶ --més enllà dels individus--, i aquest objectiu era el que guiava l’escrit de Manuel Cau.

⁷¹ Manuel Cau Aner escriu des de Lamothe al seu germà Pau i al seu nebot Manuel Cau Caubet. doc. 68 i 52 (1855? i 1857?). L’any 1860 Manuel Cau e Caubet féu un inventari dels béns que tenia a en casa del seu oncle Manuel Cau Aner.

⁷² doc. 126 (1824). Se’n publicà una síntesi: GÓMEZ, M.P. (2006). Algunes de les seves característiques --com les pautes de regiment de la casa i els consells morals-- el situarien entre els llibres de família, tot i que li mancaria l’aspecte memorialístic, cf. TORRES, X. (2000), p. 35-39.

⁷³ Amb consells ber argumentats com aquests: “Me hablas de casamiento de Mariantonia, que se case en hora buena, es su tiempo. Pero una hija de Peypunin con su buen dote debe ir a una casa de gente honrada y que tengan de qué mantenerla y tratarla con aquella manutención digna de mediana fortuna y gente de buena conducta y buen corazón. Son muchos los hombres que se fijan en atrapar buenos dotes y después tratan a su mujer vilmente, por consiguiente no obreis de bobilis en bobilis, es tu hermana y sobrina mía que aprecio y estimo mucho y sentiría en el alma que se colocase mal y que por ningún estilo fuese maltratada. Su virtuosa conducta y laburiosa y valiente al trabajo la hacen digna de aprecio. Di a Teresita que si ciertas miras podían contribuir de su parte a entablar en casamiento, que temiendo cometa un yerro, que hará muy bien en no meterse en ese asunto con pasión. Enfn, entre todos pensad y recapacitad y no querais hacer de Mariantonia una infeliz cual otras, creo comprender el caso y vivid prebenidos, pues me parece que alguien ba de donde yo vuelbo”, doc. 68 (20-VI-1855?).

⁷⁴ En les seves cartes hi figuren invectives contra vicis com l’alcoholisme: “En ese país que no hay viñas, veben demasiado vino y aguardiente, quema las entrañas y quiebra el bolsillo”, doc. 52 (6-VII-1857?).

⁷⁵ Tot enviant ajut en els moments més difícils: “Mi caro hermano [Pau] y apreciado Manuel os tengo escrito enbiaba a Rosita para mejor ayudar a Margarita y acudir con Manuela a la mejor dirección económica de la casa en tan crítico momento [...] Es sensible la pérdida de 18 cabezas lanares que me dices haber perdido, da gracias a Dios de no haber perdido más en tan largo sitio de niebes”, doc. 52 (6-VII-1857?).

⁷⁶ Família (1993), SANLLEHY, M.A. (2010a), SANLLEHY, M.A.; BRINGUÉ, J.M.; MIKES, T. (2011).

Molts elements de contingut i de forma fan pensar que el text podria estar inspirat en alguns manuals tècnica agrícola, com l'obra tan difosa de fra Miquel Agustí, el *prior*⁷⁷, o també en alguna publicació com el *Semanario de agricultura y artes dirigido a los párrocos*, publicació setmanal apareguda entre 1797 i 1808, amb un total de 599 números. S'hi editaven articles de múltiples corresponents d'arreu, alguns de caire científic, altres de caire tècnic, però tots d'un bon nivell. És molt plausible que Cau hi tingués accés. El cert és que el detall en les solucions tècniques que aporta i sobretot el to moralista que traspuja el seu text, ho fa versemblant. Es poden destacar uns punts essencials en el text de Manuel Cau:

La terra s'identifica com a bé segur, que requereix inversió en treball i capital, però que mai defrauda les expectatives de guany, cosa que sí poden fer altres activitats, com ara el comerç⁷⁸. Cau valora doncs la dedicació agrícola per damunt de la comercial. Segons ell, els negocis d'"arrieros" o "comerciantes" són ruïnosa per a la casa.

La tècnica agrícola ha de ser força acurada per obtenir uns bons resultats. Cau assenyala amb tota mena de detalls la gestió que s'ha de fer de cada parcel·la del patrimoni de çò de Pèirponin, la seva destinació a un o altre conreu i les labors que s'hi han de dur a terme. Sobre el bestiar, justifica la distribució òptima de cada una de les espècies, el nombre de caps que s'ha de destinar a la cria, a la producció de carn o de llet, i al treball. Per a ell una bona inversió en capital i en treball, i alhora la previsió i l'estalvi⁷⁹, és fonamental per obtenir bons resultats.

La rectitud moral és bàsica per a Cau i és un valor que ha de regir sempre a casa. Critica i censura els ganduls, els hereus que no treballen i que emigren per dedicar-se al comerç, tot abandonant la terra —al cap i a la fi l'essència de la casa. Valora doncs al màxim l'esforç personal, la bona dedicació i direcció harmònica de les relacions familiars, encara que tot afirmant la superioritat moral dels homes per damunt de les dones.

Per il·lustrar la posició de Manuel Cau sobre aquests tres punts el millor és apropar-se al text i recollir directament les seves paraules. Ja s'ha dit que valorava fermament la propietat: "el que tiene fincas posee un tesoro inestimable si sabe cultivarlo". Per a ell el patrimoni era una riquesa que calia conrear si no es volia acabar en la indigència: "Infinidad de propietarios se ven sumergidos en la indigencia por sólo el escandaloso abandono que de sus propiedades hicieron en su juventud". Ara bé, el sistema de successió portava diferències no només en la quantia i valor de l'herència que rebrien sinó també diferència d'educació i de tracte per part dels pares. Per tant, segons Cau el problema radicava en la diferència entre germans basada en l'ordre de naixença. Criticava la superioritat moral dels hereus, pujats de forma consentida, que

⁷⁷ AGUSTÍ, M. (1992), publicat per primer cop el 1617, se'n coneixen més de deu edicions fins a les darreries del segle XVIII.

⁷⁸ L'activitat comercial ha estat essencial a la Val d'Aran, on triomfà el mecanisme que he definit com: "comprar-per vendre-per comprar", SANLLEHY, M.A. (2007), 2, p. 273-348.

⁷⁹ "Bien podrá serbir de lección para el hacendado cuya industria de cría de animales de producto es su viña y olivar, que debe siempre entrar en el invierno con fuerte provisión de forrages a fin de tener una pera para la sed. Entonces las intemperies del tiempo más fácilmente se pueden suportar", doc. 68 (20-VI-1855?)

despreciaven els pares i els seus consells, “[...] todos buscan el modo de vivir bien y creen hallarlo con infinidad de ventajas y aún riquezas”. Cercaven diner fàcil en el negoci, és a dir en l’activitat no agrícola, que exemplificava en els comerciants, els pescadors o els caçadors. Aquests hereus no treballaven les terres perquè deien que no produïen, i ho deien perquè no les coneixien i n’estaven allunyats: “qué poco conoces y aprecias el bien que posees y quan indigno eres de su posesión!...”

Un altre valor que destacava com a essencial era la dedicació al treball, la laboriositat, i aquest valor mancava als hereus de moltes cases. Els tractava de “pelmazos”, que es queixaven de la calor i jeien sota un arbre, o es lamentaven del fred i s’embolicaven amb tanta roba que no podien ni moure’s, o s’exclamaven: “Qué dolor de cabeza!”. Si feia mal temps tornaven a casa i només pensaven en anar al llit, sense encomanar-se a Déu ni pensar en el dia següent. Es llevaven a les “milquinientas”, perdien hores de son, i després estaven cansats. Quan eren al camp pensaven en casa, i a casa no feien les feines domèstiques que havien de fer. Per fi, cansats de vaguejar decidien marxar: “aburrido de zanganear toma sus chismes y se va a su comercio o tráfico, protestando ‘me voy que estamos llenos de deudas y trampas, es preciso ir a ganar algo’, y a dónde va? a acabar de empeñar la casa y tal vez para emprender el viaje se le chupa el principal sostén y sagrados alimentos”.

Segons Manuel Cau, aquesta mena d’individus no valoraven la riquesa de la terra ni el treball. Creien que les finques no podien produir, però anaven errats, perquè eren desconexadors de les tècniques agrícoles. Pensaven que el comerç era una activitat molt més productiva, però el cert és que hi dilapidaven el que no era seu, tot gastant en “hostales, fondas y tabernas”, i només quan eren grans, i en veure els seus fills, se n’adonaven de l’error. Per això Cau insistia, des d’una visió fisiocràtica, en la solidesa del patrimoni basat en la terra i en la incertitud de negocis basats en el no res: “El labrador jamás debe fundar su riqueza en suerte peligrosa, sino en lo estable. La tierra es un depósito dónde siempre se hallará lo que se puso, pues es más generosa que los que la remueven. Nunca el labrador debe contentarse en dar a la tierra lo que necesita y pide en una sola vez, sino cada año lo que le corresponda. El que se cansa de dar a la tierra lo que le pertenece, nada debe esperar de ella, pues sólo malas yervas tendrá”.

Per a l’autor la rendibilitat agrícola s’havia de valorar a llarg termini, per això calia calcular els rendiments per quinquennis. No es podia esperar que donessin el mateix les terres a Catalunya que a Andalusia, on la calor era molt perjudicial, per la qual cosa, només tenien una bona collita cada cinc anys, “por els excesivo calor y no tienen el recurso de los frutos tardíos que el aranés recoje, que seguramente es lo que sostiene las familias”. En aquest sentit valorava positivament el clima de la Val d’Aran que permetia fer collites tardanes. Ara bé les bones collites s’aconseguien si la terra es treballava bé, amb cura i de forma regular. Feia el símil següent: la terra era com un rellotge que calia donar-li corda cada dia a la mateixa hora. Si es feia així sempre funcionaria bé i no tindria avaries.

Manuel Cau insistia, de forma implícita o explícita, en els valors cristians. Així doncs per a ell, les “Ventajas del buen hacendado”, es resumien en treballar i seguir els manaments de Déu, i es concretaven en cultivar les terres, criar i educar els fills. Com a conclusió afirmava: “En fin, un hacendado que ambiciona hacer producir sus tierras con el fin propuesto es un pequeño rey feliz en su palacio”. Ara bé, els raonaments morals no li feien oblidar els consells d’una bona tècnica agrícola. Sobre la llavor aconsellava netejar-la i triar-la. Cada camp havia de sembrar-se amb la que més li convingués, i si calia, era millor fer mescla de grans, com ara sègol i blat. Al temps de la collita, no es podia segar fins que no s’hagués comprovat que el gra era madur. Les garbes es portarien a casa, o, si no era possible, es deixarien al camp, arraconades per no dificultar el pas.

Sobre el conreu de les arbredes, aconsellava plantar els plançons al febrer⁸⁰. S’havien de plantar prop del riu, i al límits dels prats, “asi pacen mitad fuera” –un intent de maximitzar l’ús de la terra particular, encara que fos a costa de la d’ús públic. En els camps pendents calia plantar els arbres al mig, però no en rengles sinó intercalats [ho exemplificava en un dibuix]. I concretava la política silvícola de la casa en dues partides: Sarriulera i Sant Joan, en les quals cada peça de terreny incult –tenia fòbia a les parcel·les improductives-- s’havia de plantar d’arbres, quan més espessos millor⁸¹. No s’havien de deixar créixer brots al costat de l’arbre principal, li feien mal. Si hi havia arbres veïns –de la propietat contigua, o del comú-- que molestaven es podien tallar les arrels, això era per a ell complementament lícit. Vora dels sembrats valia més que no hi hagués arbres, ja que feien malbé la sembradura. Defensava doncs l’especialització de les parcel·les.

Sobre el cicle de labors agrícoles, assenyalava que s’havia de llaurar tres cops: després de segar, al mes de maig (si estava en guaret) i abans de sembrar. Calia sembrar el blat de moro o “milloc” espès. Sobre el moment apropiat de la sembra reflexionava que a vegades era negatiu fer-ho d’hora, però afirmava amb rotunditat que fer-ho tard sempre era negatiu. Calia trobar el terme mig. A més a més, concretava el cicle òptim que s’havia de seguir a les parcel·les de çò de Pèirponin: a Sarriulera calia sembrar tres setmanes abans que a Arròs, i a Arròs un mes abans que a Sant Joan. Encara que no ho explicités, les diferents altituds de cada partida així ho feien convenient⁸².

Pel que fa a la cria de bestiar feia una relació molt detallada i argumentada dels caps que s’havien de criar, un total de 103, i del rendiment que havien de tenir anualment: 351 doblons⁸³.

⁸⁰ També es podia fer abans, però a vegades perillaven. Calia fer un forat fondo de 4 peus i comprimir-hi bé la terra.

⁸¹ Segons ell els arbres millors, que vivien centúries, eren “el álamo negro u olmo, el roble y el fresno”. Tenien bona fulla, resistien l’aigua i servien per a la construcció. El teix era bo, però vivia 50 anys i la fusta es podria. El noguer era molt bo i per això calia plantar-lo ja que vivia bé arreu.

⁸² Afirmava que el camp de Sarriulera donaria molt bona collita, el qualificava de “el mas sabroso de todo el patrimonio”.

⁸³ “Resumen general del número que de cada clase de ganado se ha de criar, valor de cada cabeza, de cada clase”. El centenar de caps de bestiar haurien de tenir la distribució següent, una vintena de caps de boví: 6 “vacas madres”, 8 “hijos” i 6 “bueyes”; una seixantena d’oví: 16 “obejas”, 4 “de dos años”, 23 “borregos” i 15 “carneros”; una quinzena

Però més important que la quantificació recomanable de caps, era el detall amb què especificava com s'havien de criar, com s'havien d'organitzar els cicles reproductius per aconseguir que, tot garantint el manteniment del nombre ideal de bestiar, es pogués tenir el bestiar suficient per al consum –carn, llet, llana, treball-- de la casa i per a la venda a l'exterior. La cria de bestiar era fonamental per a una casa aranesa i garantia els ingressos que en altres règims agraris venien per via de la comercialització dels excedents de la collita⁸⁴. Cau demostrava un coneixement acurat de la pràctica ramadera i potser també un coneixement tècnic inspirat en algun manual. Explicava amb tot detall com s'havien d'alimentar i cuidar els caps, i com evitar-ne les malalties. Assenyalava quina era la pastura més convenient –tot indicant les partides de terreny més apropiades per a cada tipus--, com fer l'abeurada, com donar la ració de sal o com fer treballar cada espècie. Tot amb l'intent de tenir un bestiar sa i fort --ni massa prim, ni massa gras, deia— i a més proposant com fer el recanvi de caps –per venda o sacrifici-- per mantenir una cabana sana i no envellida.

Sota l'epígraf “Gobierno de operarios”, Manuel Cau abordava el tema de la mà d'obra, tot reconeixent que a casa hi mancaven braços. Recomanava a Pau que agafés dos mossos –els anomena “criados”. Un hauria de tenir de 20 a 30 anys i l'altre de 16 a 20, ambdós haurien de ser forts i bons treballadors. De criada, ja es veuria si n'era menester. Segons ell, un home hauria d'anar sempre amb Pau al camp i l'altre tindria cura del bestiar. Era cert que farien “gasto”, però assenyalava que per treballar s'havia de gastar, i no sempre la inversió era recompensada proporcionalment. A voltes s'invertia 3 per obtenir-ne 10, a voltes 10 per obtenir-ne també 10. Per a l'alimentació dels mossos no s'havia d'estalviar, es faria sopa i pa del bo, car als criats calia tractar-los com a la resta de la família. Ignorem si darrere d'aquests consells hi havia una reflexió moral o simplement era un interès funcional que el menava, ja que acabava dient que el tracte havia de ser: “de buen modo si se quiere estar bien servido”.

Sobre la cria d'animals en l'àmbit domèstic, feia unes recomanacions clares, tot tenint en compte l'escassetat de la producció agrícola de la casa i la dificultat de fer pujar molts caps, per això deixava la decisió última al gestor de la casa⁸⁵. Pel que fa a l'aviram, deia que havia d'haver-hi de 12 a 18 gallines amb el seu gall. Calia cuidar-les bé i donar-els-hi aigua, així farien ous que suposarien un bon aliment per als de casa, quan tornessin cansats de treballar. Recordem que el manteniment de l'aviram era vist a l'època com una despesa inassumible per a algunes cases, que no disposaven de gra per poder-lo alimentar, així ho especifiquen algunes de

de caprí: 9 “cabras madres”, 3 “de dos años” i 3 “de un año”; una desena de mulat: 2 “mulos de 3 años”, 4 “de 2” i 4 de “un 1”. Per raó d'espai remetem al manuscrit original.

⁸⁴ Clarament expressat en la frase: “el hacendado cuya industria de cría de animales de producto es su viña y olivar”, doc. 68 (20-VI-1855?).

⁸⁵ La manera que recomanava: “combínese con el huerto, el granero y las mujeres, y assi se podrá deducir si estos se han de criar en la casa de nacimiento teniendo cerda, o será mejor comprarlos, así que los de la matanza hayan muerto. Creo que esto último será lo más acertado en país difícil de criar 4 cerdos”.

les respostes araneses als qüestionaris de Francisco de Zamora⁸⁶. Cau cloïa el tema amb una recomanació que anava més enllà d'assenyalar les tasques que habitualment restaven limitades a l'àmbit femení, cura de l'hort, del galliner i de la cort, “Esto es cosa mujeril, tanto cerdos, como demás cosas caseras, si no lo hacen bien recordarles que los hombres mandan y ellas deven obedecer lo bien mandadas de ellos. Pero estoy seguro que en casa si no se interrumpiesen las oraciones de los unos a los otros todo luciría más, sujetándose cada uno a su dever y corregir al que no lo tiene?”. Resta clar que l'autoritat masculina havia de primar. Tanmateix incidia en la col·laboració i la bona harmonia familiar com un factor essencial de progrés de la casa. És coneguda la diversitat d'ocupacions de la dona en el si de la família pagesa, però a les societats de muntanya aquestes ocupacions eren encara més feixugues⁸⁷, car assumien a més de les múltiples tasques de la llar, altres, al camp, al prat o al bosc.

Sobre la llavor o “Sembradura actual”, feia una bona anàlisi, que partia d'una quantificació ben exacta de la productivitat de les peces de conreu que formaven el patrimoni de la casa⁸⁸: Total o 26 quarteres 13 galins. Per a Manuel Cau aquesta producció era insuficient. Caldria augmentar-la de 4 o 8 quarteres, ja que cada any es necessitaven 14 quarteres de sembradura. Resta implícita la seva reflexió: cada any només restaven netes 6 quarteres de gra, i n'haurien de restar de 10 a 12 per poder garantir amb comoditat el consum anual de la casa i evitar l'endeutament per aquest motiu. “La casa que puede librarse de comprar trigo ignora lo que ahorra y la que anualmente tiene que comprar debe saber que insensiblemente se debilita. El ahorrarlo dejando perder el patrimonio por no gastar en él, por no trabajarlo, es un cálculo destructor. Procúrese siempre que si no se puede lograr vender trigo, alomenos que no se haya de comprar”. Per assolir aquest objectiu donava instruccions per ampliar una mica cada peça, tot netejant els marges i reconstruint parets. A més a més, aconsellava racionalitzar la destinació de cada partida de terreny d'acord amb la seva potencialitat. Segons ell, hi havia terres destinades a prat que eren de secà i havien de tornar a ser camps, és a dir, un prat mal regat valia més no tenir-lo ja que donaria una collita deficient en quantitat i qualitat de l'herba. Per altra banda, aconsellava millorar el conreu de les peces regables, per això caldria netejar els prats de Losera, Baisha de Sant Joan i Sarriulera perquè poguessin donar una bona collita d'herba. Sobre la inversió en obres de millora dels edificis només es farien les imprescindibles, per evitar una despesa excessiva. Tanmateix calia tenir en compte el valor social que les obres podien generar, perquè que donarien treball i així farien menjar els més pobres.

Cau acaba amb una sentència dura contra els hereus que no treballaven, o que dedicats al comerç hi perdien bous i esquelles, tot fent una defensa explícita de la seva proposta: “Si el

⁸⁶ Respostes (2014), QG 88, p. 187, QP 63, p. 403-405.

⁸⁷ Les paraules de F. de Zamora al seu diari són prou explícites: “en el Valle de Arán las mujeres son esclavas...”, comentari que repeteix en descriure la situació de la dona al Pirineu aragonès. Cites recollides a Respostes (2014), p. 54.

⁸⁸ “Socarrera 2 q. 1 g. Escalicha 2 q. 1 g. San Jaime 2 q. 1 g. Viñes 2 q. Saplan 5 q. Terragrana 8 q. 4 g. Sarroquera 3 q. 6 g. San Juan 2 q.”.

propietario Peyponin pone sus ferias, mercados, puertos, bastes [?], &c. en donde llevo dicho siguiendo cuanto llevo expuesto a poca diferencia, su casa brillará y hará quanto querrá y su familia no estará expuesta a quedarse sin padre, sin amo, sin capital, sin bienes, como le sucederá si sigue el oficio de arriero, comerciante (que es lo que su hijo será, no ocupándose el padre en la hacienda). Las ventajas del arriero y comerciante son: el tener que cubrir las pérdidas con la hacienda y cuando no se tiene ésta ir a mendigar. Entonces, desgraciadamente se conocen los yerros que hoy se pueden evitar. Amén”.

Hem vist com els dos germans, tan Joan com Manuel, exerciren a la perfecció el paper de protectors de la casa. Els seus coneixements, els seus contactes, les seves rendes, però sobretot la seva estimació per la família i els seus referents morals i cristians els van fer maldar perquè la casa es mantingués –es constata en el tractat escrit per Manuel-- o perquè els seus membres restessin protegits --com es veu en les cartes adreçades als nebots⁸⁹-- amb assistència material⁹⁰, propostes d'estratègies matrimonials⁹¹ i consells de conducta. Es volia aconseguir la bona harmonia familiar i defugir l'endeutament, en definitiva les dues vies que garantirien la perpetuació de casa Pèirponin.

Fonts documentals

-Archiu Generau d'Aran. *Hons patrimonias*. Çò de Pèirponin (Arròs).

Bibliografia

- AGUSTÍ, M. (199?). *Llibre dels secrets d'agricultura*. [ed. facsímil]. Barcelona: Altafulla.
- BRUNET, S. (2001). *La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime*. Aspet: PyrèGraf.
- CALZADO DE CASTRO, M. (1991). “Miei-Aran, gramática, 1778”, *Aran*, n. 34, p. 6-13.
- Congrés (1992). *I Congrès d'Història de la Família als Pirineus: actes*, Andorra la Vella, 10 i 11 de maig de 1992. Andorra: Centre de Trobada de les Cultures Pirinenques, Comunitat de Treball dels Pirineus.
- COROMINES, J. (1990). *El parlar de la Vall d'Aran*. Barcelona: Curial.
- CURSENTE, B. (1998). *Des maisons et des hommes. la Gascogne médiévale (XIe-XVe siècle)*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- Economies (2005). “Economies de muntanya a Catalunya”. *Estudis d'Història Agrària*, 18.
- ESTRADA, F.; ROIGÉ, X.; BELTRAN, O. (1993). *Entre l'amor i l'interès: el procés matrimonial a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu.
- DANÉS, D. (1918). *Estudi d'un formulari de Bartomeu Portolés (manuscrit del segle XVIII)*. Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat.
- Família (1993). *La Família als Pirineus: aspectes jurídics, socials i culturals de la vida familiar: continuïtats i canvis*, edició a cura de Dolors Comas d'Argemir i Jean François Soulet. Andorra: Govern d'Andorra.

-Família (2010). *Família pagesa i economia rural: VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Diputació de Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

-FERTÉ, P. (2000). “Les étudiants de Comminges au XVIIe et XVIIIe siècles, approche statistique”, a *Les hommes et leur patrimoine en Comminges*. Saint-Gaudens: Société des Études du Comminges

-FONTAINE, L. (2003). *Pouvoir, identités et migrations dans les hautes vallées des Alpes occidentales (XVIIe-XVIIIe siècle)*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.

-GÓMEZ, M.P. (2006). “Tractat d'agricultura de Çò de Pèirponin, Arròs. 1824”, *Tèrra aranesa*, 6, p. 53-62.

⁸⁹ En una carta a la seva neboda Teresa Facerias Cau, li explica que va acollir el seu germà Bernardo, “A tu hermano Bernardo lo tuve yo en Meles manteniéndolo y enseñándole unos trece meses y días y le compré lo que necesitó para vestirse y cuando se fue le di varias cosas para los de su casa”.

⁹⁰ L'ajut a la família no només era financer, també podia comportar renúncies personals. Manuel Cau va prescindir de Rosita –probablement la seva germana i majordoma-- en el moment que la presència d'aquesta a la Arròs, a la casa pairal, era més necessària.

⁹¹ Les aliances matrimonials eren claus per millorar l'estatus i donar continuïtat a la casa, ESTRADA, ROIGÉ, BELTRAN, (1993), p. 24-26. Ara bé, també es valoraven aspectes personals i en les cartes de Manuel s'assenyala no s'havien d'estalviar esforços per garantir alhora un bon nivell de vida i també la felicitat de la dona.

- GUARNER, L. (1953). *El Europeo (Barcelona, 1824-1824)*. Madrid: Instituto Miguel de Cervantes del CSIC, p. IX-XXIII.
- LLADONOSA, J. (1984). *Santa Maria de Mig Aran*. Lleida: IEI.
- MEZQUITA, J.L. (2001?). "La convinença a mitja guadanheria". Dins: *Era mieja guadanheria. Era torneria*. Vielha: Conselh Generau d'Aran, p. 13-49.
- POUMARÈDE, J. (2000). "La famille pyrénéenne: état de la question". Dins: *Les hommes et leur patrimoine en Comminges*. Saint-Gaudens: Société des Études du Comminges, p. 25-33.
- Redes (2001). *Redes familiares y patronazgo: aproximación al entramado social de IPaís Vasco y Navarra en el Antiguo Régimen (siglos XV-XIX)*, dir. José María Imizcoz. Bilbao: UPV.
- Relation (2008). *Relation de la Mission des Pyrénées (1635-1649), le jésuite Jean Forcaud face à la montagne*, texte traduit, annoté et présenté par Serge Brunet avec le concours de Paul Fave. Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques.
- Respostes (2014). *Les respostes de la Val d'Aran als questionaris de Francisco de Zamora*, introducció i edició de M.A. Sanllehy, pròleg d'E. Serra. Tremp: Garsineu.
- ROIGÉ, X. (1993). "En çò des aranesi" evolució de les formes de residència i de la família troncal a la Val d'Aran". Dins: *La família als Pirineus: aspectes jurídics, socials i culturals de la vida familiar: continuïtats i canvis*, edició a cura de Dolors Comas d'Argemir i Jean François Soulet, p. 158-176.
- SÁENZ-RICO, A. (1974). *La educación general en Cataluña durante el trienio Constitucional (1820-1823)*. Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia Universal. Departamento de Historia Contemporánea, [Universidad de Barcelona].
- SANLLEHY, M.A. (2000). "Communautés et maisons du Val d'Aran (XVIIe-XVIIIe siècle): un jeu d'équilibres entre le patrimoine communal et le patrimoine privé". Dins: *Les hommes et leur patrimoine en Comminges*. Saint-Gaudens: Société des Études du Comminges, p. 151-167.
- SANLLEHY, M.A. (2006). "Una aproximacion ara agricultura aranesa (sègles XVIII-XIX)", *Tèrra aranesa*, 6, p. 29-37.
- SANLLEHY, M.A. (2007). *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*. Tremp: Garsineu.
- SANLLEHY, M.A. (2009a). "Els capítols matrimonials a la Val d'Aran (segles XVII-XIX): algunes aportacions per a l'estudi de la casa", *Estudis d'Història Agrària*, 22, p. 61-90.
- SANLLEHY, M.A. (2009b). "Una primera aproximació a l'organització de l'hàbitat a la Val d'Aran en època moderna: qüestions, fonts i metodologia". Dins: *Habitats et peuplement dans les Pyrénées au moyen âge et à l'époque moderne*. Travaux du Groupe Resopyr III. Toulouse: CNRS. Université de Toulouse-le Mirail, p. 311-325.
- SANLLEHY, M.A. (2010a). "Les cases a les societats pirinenques a l'època moderna: l'autoreproducció pagesa en l'economia comunal". Dins: *Família pagesa i economia rural: VII Congrès sobre sistemes agraris, organització social i podel local*. Lleida: Diputació de Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 73-102.
- SANLLEHY, M.A. (2010b). "Es tasses de plata ena Val d'Aran (sègles XVI-XIX): un patrimonni perdut". Dins: *Miscellanèa en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro*. Vielha: Institut d'Estudis Aranesi, p. 255-280.
- SANLLEHY, M.A.; BRINGUÉ, J.M.; MIKES, T. (2011). "Evolució històrica". Dins: *La casa al Pirineu: evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau edicions, p. 12-41.
- SANLLEHY, M.A. (en premsa). "La Querimònia (1313): un referent en la història de la Val d'Aran". Barcelona, IEC.
- SERRA, E.; SANLLEHY, M.A. (2005). "Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (s. XVI-XVII)". Dins: *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIX siècles) = Circulació de mercaderies i xarxes comercials als Pirineus, segles XIII-XIX*. Toulouse: CNRS, Université de Toulouse-Le Mirail, vol. 2, p. 473-522.
- TORRES, X. (2000). *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII)*. Girona: CCG edicions, AHRCG i UdG.
- ZINK, A. (1993). *L'héritier de la maison: géographie coutumière du Sud-Ouest de la France sous l'Ancien Régime*. Paris: École des hautes études en sciences sociales.